

A Magyar Nemzeti Múzeum tápiószentmártoni eredményes régészeti feltárásának másik hozadéka az, hogy a Blaskovich fivérek tudatosan keresték a szkíták (és településük) nyomát. Régészeti kutatómunkájuk eredménye a tápiószelei szkítakori temető felfedezése és feltárásának megszervezése. Az 1938 és 1953 között folyt munkálatokat ismét az ország első múzeumának régészei irányították. A temető 455 feltárt sírja máig a korszak egyik legnagyobb, hiteles leletgyűjtése. A feltárt anyag jelentősége, hogy általa elsőként sikerült bebizonyítani, hogy a Kárpát-medencében a szkíták a meglepedett népcsoportok közé tartoztak.

Blaskovich János régészeti kutatómunkája mindenképpen példaértékű, hiszen felhívta a figyelmet a föld alatt lévő emlékek feltárásának fontosságára. Blaskovich János igen széleskörű műveltséggel rendelkezett. A sokirányú érdeklődés mellett a magyar írásművészetben is helyet kért gondolatainak, alkotásainak. Valójában az elődök példáját követte, akik őrzői és továbbadói voltak a különböző kultúráknak. Blaskovich Jánosnak tárcacikkei, irodalmi elbeszélései, történeti témájú dolgozatai, tudósításai tanúskodnak arról, hogy igen széleskörű, haladó szellemű köznemes volt. Az 1920-as és az 1940-es években rendszeresen publikált a Budapesti Hírlap és a Pesti Hírlap című országos napilapokban. Az 1930-as években elbeszéléseivel rendszeresen részt vett az Új idők című közkezdvelt irodalmi újság pályázatán. Egy alkalommal *A vadállat* című elbeszéléseivel az első díjat is elnyerte. A Tápió mentiek az 1950-es 1960-as években találkozhattak kisebb írásaival, népszerűsítő cikkeivel a Pest Megyei Hírlap nagykáta mellékletében, 1952 és 1967 között természetesen személyesen is a tápiószelei múzeum megtekintésekor. Az idősebb nemzedék emlékezetében élénken élhet a mosolygós, ősz hajjú, szakállas bácsi kedves vezetése, hiszen a „régiségek szereimese” hetven-nyolcvan évesen is fáradhatatlan energiával mutatta meg a Blaskovich gyűjtemény kincseit, a tápiószelei múzeum értékeit. Vendégként és nem egyszerű látogatóként érezhette magát az ide betérő.

Ezt a közönségkapcsolati formát, ezt a szellemiséget kívánja tovább ápolni és örökíteni a múzeum mai személyi állománya, valamint az intézmény köré szerveződött baráti kör. Ezért adja ki az egyesület a Blaskovichok emlékezete című tanulmánykötetet, ezért kap ma is részletes tárlatvezetést minden egyes látogató. A közvetlen kapcsolatteremtés, a múzeumi tárgyakhoz kötődő ismeretanyag személyes, szóbeli közvetítése a múzeumok többségében nem jellemző (csak csoportok és csak előzetes bejelentésre igényelhetik), de a tápiószeleiek ebben is Blaskovich János által kialakított módszert, e nemes hagyományt folytatják.

Gócsáné Móró Csilla

Gyerkes Mihály székelyföldi tanító, a gazdasági ismeretek oktatója

A 89. életévét taposó id. Nagy Józsefnél húsz évvel ezelőtt egy olyan régi csoportfényképet találtam, amit 1933. március 14-én készítettek az első korondi gyümölcsstermesztő tanfolyam huszonnyolc résztvevőjéről; közülük ma már csak Bíró Áron, id. Nagy József és Venczel József él.¹

Ettől az időtől beszélhetünk Korondon korszerű gyümölcsstermesztésről, mert ekkor létesített egy-egy nagyobb területű szakszerű gyümölcsöst Bartha József tanító és Gyulai Árpád unitárius pap, valamint a tanfolyam többi résztvevője. Az akkor ültetett fákból sok még ma is nagyon jól terem, ellátja a családokat változatos fajtájú gyümölcsrel, még cserekereskedésre is jut belőle. A kététes tanfolyamot a Székelyudvarhelyről kijáró Gyerkes Mihály tanító tartotta, aki az 1931-ben megjelent saját szakkönyvét „A legújabb gyümölcsstermesztés”-t adta hallgatói kezébe.

Ki lehetett ez az ízig-vérig „igazi tanító”, akit a Gagy-, Nyikó- és Homoród mentén több mint húsz településen tartott ilyen tanfolyamot? A legutolsót 1942 telén Hodgyában, ahol annyira megfázott, hogy pár hónap múlva elhunyt.

¹ Szűcs Lajos: Korondi gyümölcsstermesztőknek emlékeztetőül. Udvarhelyi Híradó. 1997. március 12.

Születésének 130. évfordulóján megpróbálom küzdelmekkel tele, „szélmalomharc” életútjának néhány jelentősebb mozzanatát a talált források alapján felidézni és emlékeztetni.

Gyerkes Mihály 1873. április 13-án (nem 12-én)² született földműves családban, abban a Szeben környéki Moha (Nagymoha, Sellenberk) nevű helységben, melynek határában 1599. október 18–28-án Mihai Viteazul a székelyek segítségével legyőzte Erdély fejedelmét, Báthory Andrást. Iskolai tanulmányait a három nemzetiség lakta szülőfalujában kezdte el, ahol tanítója felfigyelt az éles eszű kislóra és javasolta szüleinek, hogy taníttassák tovább.

Így került 1885-ben a székelyudvarhelyi Református Kollégiumba. Mivel anyagi támogatást szüleitől nem kaphatott, a kitűnő tanuló szolgálóként végezte el a gimnázium első négy osztályát. Innen a székelykeresztúri Tanítóképzőbe iratkozott és 1893-ban „jeles” minősítéssel kántor-tanítói oklevelet szerzett.

Az Eötvös József által 1870-ben alapított Keresztúri Tanítóképzőnek abban az időben Borbély Sámuel (1886–1901) volt az igazgatója. Az ő nevéhez fűződik az első óvoda létesítése, valamint az Általános Tanítóegyesület megalakítása. Az évfolyamok számát négy évre emelték és ezzel egy időben kibővült a gyakorlati ismeretek tanításának köre is: a mezőgazdasági ismeretek mellett könyvkötést, vessző- és szalmafonást, fafaragást és méhészetet is tanítottak.³

A tanítóképző első huszonöt évében (1870–1895) 419 növendék vizsgázott, póttanfolyamokon pedig 219 román, 209 német és 1 görög nyelvű tanító nyert oklevelet; köztük volt Gyerkes Mihály.

A tanítóképzőben az önképző kör kiemelkedő szerepet játszott a diákság életében. Ezt tanúsítja a báró Eötvös József Önképző Kör alapszabályzatában tétélesen megfogalmazott célja is: „...alkalmat nyújtani az egyéni hajlamok, és képességek megnyilvánulására és önmunkásság által való fejlesztésére. E munkásságot elsősorban a tanítói elhivatás szükségletei szerint irányítja. Megismertetni az ifjakat a testületi élettel s fejleszteni a társas szellemet.” Ez az indíttatás meghatározta Gyerkes Mihály egész élethivatását.⁴

A korának legmodernebb oktatási intézetében végzett fiatal diplomás tanító 1893 szeptemberétől a gagybátori (Abauj-Tolna vármegye) református iskola kántortanítója lett, de az erejét felülmúló munka legyengítette fiatal szervezetét, így orvosi tanácsra abba kellett hagynia a tanítást. Betegségéből pár hónap múlva felgyógyult és 1895 tavaszától Közéapjánt, majd ősztől Agyagfalván tanított. A népművelő Gyerkes Mihály itt lelt igazán önmagára: „egy mintaszerű, szép iskolát építettünk, népkönyvtárat, olvasóegyletet, dalárdát alapítottam, rendszeres felnőtt oktatást létesítettem és tartottam fenn” – írta 1941-ben önéletrajzában. Ugyanitt javasolta az agyagfalvi rét turulmadaras emlékoszloppal való megjelölését. Agyagfalváról Alsósófalvára pályázott, sikeresen.

Az alsósófalvi Községi Iskolaszéknek 1898. december 31-én tartott gyűlésén készült jegyzőkönyv első részében többek közt így tudósítja az utókor (vajon napjainkban készül-e ehhez hasonló az utókor számára? – Sz. L.):

„1. Elnök jelenti, hogy miután Gyerkes Mihály igazgató tanító megválasztását a vallás- és közoktatási Miniszter Úr Öméltósága idei november hó 19-én 79630. sz. ke) rendeletével jóváhagyta, nevezett tanítót az iskolaszék nevében meghívta s ő a meghívást elfogadván, állomását. f. hó 8-án elfoglalta.

2. Elnök szívélyesen üdvözli a jelenlévő igazgatót s kéri az iskolaszék tagjait, hogy őt nehéz munkájában, nemes célú törekvéseiben támogatni sziveskedjenek.

Gyerkes Mihály igazgató köszönetet mond a bizalomra, melyet iránta az iskolaszék megválasztása alkalmával tanúsított, ígéri, hogy községünk tanügyének, amennyiben ereje s egészsége engedi, mindenkor lelkes munkása leend s a maga részéről is kéri az iskolaszék támogatását.”⁵

² Romániai Magyar Irodalmi Lexikon II. Bukarest, 1991. 114. old.

³ A székelykeresztúri Pedagógiai Közéiskola 1955-ben végzett növendékei Emlékkönyve. Székelykeresztúr, 1995. 5. old.

⁴ Szabó Kálmán Attila: A székelykeresztúri Tanítóképző története. Székelyudvarhely, 2000. 43. old.

⁵ András Benedek igazgató által megmentett iskolaszéki jegyzőkönyv.

1899 augusztusában Székelyudvarhelyen a városi iskolabizottság gyűlésén a községi fiú elemi iskolához negyedik tanítónak megválasztja az alsósófalvi állami elemi vezértanítót, Gyerkes Mihályt. Már ekkor tudták, hogy benne „városunk egy derék, fiatal társadalmi erőt nyert”. Fog is bizonyítani.⁶ Nagy lendülettel fogott munkához és döntő módon hozzájárult az iskola 1908-ban bekövetkezett államosításához. Ennek az iskolának 1904-től igazgatója is volt, később többször visszaválasztották tisztségébe.

Még agyagfalvi tanítóként végezte el Algyógyon a gyümölcsstermesztési, majd a kertészeti tanfolyamokat. Szaktudásának elismeréseként 1897-ben a fiatal tanítót kinevezték az Udvarhely járási faiskola felügyelőjévé. A gyümölcsnemesítés érdekében 1901-ben egy tízholdas gyümölcsfaiskolát telepített, mely éveken át oltványokkal látta el a környék falusi gazdáit.

Munkahelyén, az iskolában a legnagyobb köztiszteletnek örvendett. Szükszavú, roppant fegyelmezett ember volt, aki nem tűrte a hanyagságot, rendetlenséget. Felettesei méltányolták szakértelmét, pontos, rendes munkáját. Ezekben az években iskolai munkája mellett állandóan írt: a Székelyudvarhely, Udvarhelyi Híradó, Székely Tanügy című lapokban. Írásainak témája a tanítóegylet újjászervezése, a felnőttek oktatásának megszervezése volt. Önálló munkái ezen a területen: Udvarhely vármegyei népnevelési Egylet (1904) és A Népművelési Egyletek Szervezése (1907). Ez utóbbi alapján Székelyudvarhelyen megszervezte a Népművelési Egyletet, de hasonló jellegű egyesületek jöttek létre Budapesten és az ország déli megyéiben is. A tanítószegélyek összefogására, a népoktatás magasabb szintre való emelésére létrehozott tanítóegyletben 1895-től különböző tisztségeket töltött be: az Udvarhely vármegyei Tanítóegylet főtitkára, később elnöke volt, majd az Országos Tanítóegylet titkára, egészen Trianonig. Titkári munkáját éppen olyan pontosan és lelkiismeretesen végezte, mint minden mást, amit elvállalt. Szinte hihetetlen, miként volt mindenre ideje és ereje, hiszen 1898-ban, még Alsósófalván családot is alapított. Felesége Kovács Rózsika (1881–1919) lett, a köztiszteletben álló, társadalmi téren tevékeny Kovács Mihály parajdi igazgató-tanító leánya. Négy gyermekük született: Erzsébet (1899–1978), Klára (1902–1917), Pál (1906–1960) és Lajos (1917–1919). Erzsébet a parajdi Bíró Gábor szén- és fakereskedő felesége lett, Pál pedig gépkoocsivező, kinek Éva nevű leánya (férje után Nagy Éva, nyugdíjazásáig Székelyudvarhely városi anyakönyvvezetője volt).⁷

A családi gondok nem gátolták Gyerkes Mihályt munkájában. A tanítók által készített tananyagbeosztások céljára Tananyagbeosztási Füzeteket szerkesztett, segélyek kéréséhez útmutatót és nyomtatványürlapokat készített (Államsegély-Kérvény és Mellékletei). Ezeket a nyomtatványokat saját pénzén jelentette meg, bizalommal küldte szét az országban, de anyagilag legtöbb esetben ráfizetett. Színtén a tanítószegélyek megsegítésére adta ki a Vizsgáló hatodik osztály című munkáját, mely segédkönyv az elemi népiskola hatodik osztálya számára a magyar nyelv és számítás tananyagából.

Közben kitört az első világháború s Gyerkes Mihályt póttartalékosként behívták. Alighogy elcsitulak a fegyverek, már ott állt az erdélyi magyar tanítószegély élén, itthonmaradásra buzdítva társait. Többször felemelte szavát a magyar iskolák megmaradásáért, hivatkozva a trianoni békeszerződésben lefektetett jogokra. Közbenjárta az egyházi főhatóságoknál, s megszervezte a bezárt magyar állami iskolák helyébe a felekezeti magyar iskolát, amelyben tanítótársaival együtt évekig szinte díjtalanul tanított. Az anyagi nehézségekkel küszködő Gyerkes Mihály ezekben az években egymás után veszítette el két gyermekét és 1919-ben feleségét is. A családi tragédia mély nyomokat hagyott lelkében, de megtörni nem tudta, megszállottként folytatta tevékenységét. Az 1903-ban beindított Haladás, s a hét évig (1910–1916) szerkesztett Udvarhelyi Népművelési Lapra alapozva, 1921-ben új lapot indított Tanítók Lapja címmel. Tanügyi és gazdasági újságnak szánta, és öt éven át lelkesítette, buzdította, tanácsokkal látta el a rászorultakat. A lap kiváló alkalmat nyújtott a magyar tanítóegylet újjászervezésére, melynek Udvarhely megyei elnöke újból Gyerkes Mihály lett. Az egyesület a Tanítók Lapján keresztül kapcsolatot tartott a többi vármegyei tanító egyesületével, melynek tevékenységéről rendszeresen beszámolt.

⁶ Róth András-Lajos: Udvarhelyen történt 100 évvel ezelőtt. Udvarhely Szék. Melléklet. 1999. augusztus 4–12.

⁷ Kópeczy Gézné Gyerkes Sára visszaemlékezése.

A népnevelés és népművelés területén az évek során felgyűlt tapasztalatait 1926-ban a *Népnevelés Vezérkönyve Tanítók Útmutatója* című művében foglalta össze, mely átdolgozott és bővített kiadása az 1911-ben Bene Lajossal közösen szerkesztett *Tanítók Útmutatója* címmel megjelentek. „E könyv összeállításával és kiadásával tehát az volt a célunk, hogy a tanítók minden irányú működését elősegítsük, munkájukat mindenben biztossá, határozottá és könnyűvé tegyük” – írta a második kiadás előszavában.

Idézet az Útmutatóból: „A tanító működése úgy az iskolában, mint az iskolán kívül, főleg három irányban csúcsosodik ki: 1. a nevelő-oktatásban, 2. társadalmi kultúrtevékenységben, és 3. gazdasági alkotásokban. Mindhárom munkakörben jelentős eredmények elérése: a tanító egészben való betöltését jelentik. S ezek közül bármelyiknek elhanyagolása vagy a tanítói működésből való kikapcsolása: a tanítói szép feladat meg nem értését, vagy annak csak részben való teljesítését igazolják.” „Amelyik tanítókarnak ilyen eszmék és munkakörök élnek végzettségükkel, azok a tanítók környezetüket és önmagukat a nyugodt és megelégedett élet útján vezetik előre. Erre van elhivatva mindenik néptanító.”⁸ Hasonló céllal nyomtatta ki az 1925–1926-os tanévre a *Tanítók Zsebnaptárát*.

Anyagi gondjai időközben enyhültek, a *Vezérkönyvet* és a *Zsebnaptárt* megvásárolták. Komoly támaszt jelentett számára második felesége Farkas Rozália (1886–1977), akivel 1921-ben kötött házasságot. A Harasztkerékről származó Farkas Rozália jó módú család leánya volt, amely még az Apaffy Mihály fejedelemtől kapott nemesi levelet. A vele kapott hozományból építette fel ma is álló házát.

Rövidesen megszületett Sára leányuk, akivel a már nem fiatal apa saját ifjúkori álmait szeretne volna megvalósíttatni. Ezért a székelyudvarhelyi tanítóképző elvégzése után – akarata ellenére – a kecskeméti Gazdasági Tanárképzőbe íratta. Sára zenetanárnő szeretett volna lenni, de eleget tett édesapja kívánságának, első munkahelye Debrecenben volt. Innen a székelyudvarhelyi Háziasszonyképzőbe, majd 1946-ban a Tanítóképzőbe helyezték oktatónak. 1948-tól a Kertészeti Középfiskolában tanított. Itt osztályfőnöke volt annak az osztálynak, melynek végzősei 2001-ben tartották 50 éves találkozójukat. Köztük volt az a dr. Wágner István kertészmérnök Kolozsvárról, aki nemrég Amerikában is kitüntetést vehetett át rózsanemesítési sikereiért.

1924-ben Gyerkes Mihály tanító és Buna Anna tanárnő a Székelyudvarhelyen megjelenő *Tanítók Lapja* kiadásában közrebocsátotta a „Román vizsgák könyve” (*Cartea examenelor de română*) című munkát, mely a nyelvvizsgára készülő tanítók, tisztviselők és diákok számára nyújtott kivonatos ismereteket a román nyelv és irodalom, a földrajz, a történelem, az alkotmánytan tananyagából. A könyv hasznosságát szempontot követ, ezért a kérdéseket és feleleteket tartalmazza.⁹

Gyerkes Mihály 1930-ban, harminchét évi szolgálat után nyugalomba vonult, de ez nem jelentette a közéletből való kivonulását is. Titkára maradt a Polgári Önképző Egyletnek, melynek keretén belül Bíró Lajossal, Solymossy Endrével és Solymossy Lajossal együtt szervezte vasárnap délutánorként a Szabad Lyceum előadásait, mely alkalmat nyújtott a város polgárainak művelődésére. A Polgári Önképző Egylet állandó könyvtárral, olvasóteremmel, klubhelyiséggel rendelkezett, ahol az 1920–1930-as években élénk tevékenység folyt. Mindenáron művelni akarta a népet, mert élete során sokszor tapasztalta, hogy a tudatlanság milyen súlyos károkat okozhat.

A városi polgárok művelése mellett nyugdíjas éveiben nagy gondot fordított a falusi gazdaság szakképzésére. 1931-ben Gazdasági Egylet és a Mezőgazdasági Kamara által beindított gyümölcsstermelői gazdaság kiszélesítése, a gyümölcsfajta védelme érdekében vállalta a kiküldetést, bejárva a vármegye több mint száz községét, ahol ingyenes előadásokat tartott. Ezek nyomán a körzeti központi községekben kéthetes gyümölcsstermesztési, méhészeti és baromfitenyésztési tanfolyamok indultak. Előadó társaival, Lőrinczi László unitárius lelkésszel, Lakatos Tivadarral több mint huszonöt ilyen tanfolyamot szervezett. A tanfolyamok eredményeképpen megszervezték a *Gyümölcsközségeket*. Ezek csoportosulásából jött létre a Sicilia Gyümölcsstermelői és Értékesítő Szövetkezet. Célja a gyümölcsstermesztés és gyümölcsvéde-

⁸ A Népművelés Vezérkönyve II. kiadás. Szerk.: Gyerkes Mihály

⁹ Hermann Gusztáv: Székelyudvarhely művelődéstörténete. Bukarest, 1993. 202. old.

lem szakszerű és széleskörű bevezetése, a gyümölcstértékesítés megszervezése és külföldi piacokkal való kapcsolattelvétele volt. Ekkor indította a Sicilia gazdalapot, amely a szövetkezet havi értesítőjeként 1934-től négy éven át jelent meg. Számos szakcikket írt a Székely Közéletben is.

A gyümölcsstermesztéssel és hasznosítással kapcsolatos fontosabb tudnivalókat 1931-ben megjelent A legújabb gyümölcsstermesztés című könyvében rendszerezte. Útmutató volt ez a gyümölcsstermesztők számára. Részletesen ismertette a különböző gyümölcsfélék fajtáit. Például az alma esetében nyári almából három fajtát, őszi almából öt fajtát, míg tőléből huszonegy fajtát írt le. A Budai Domokos almát Erdővidéken, Bodos községben az Arany pármén és Batul alma keresztezéséből nyerte magról Budai József tanár, amelyet aztán testvéréről nevezett el Budai Domokosnak. Ebből az első anyafa a Bodos községben élő Egyed Dániel kertjében volt.¹⁰ Könyvében a gyümölcsfa oltásától a gyümölcs különböző felhasználási módjáig részletesen kitért minden munkálatra, ami a gyümölcsfák védelmét és a jó minőségű termést szolgálta. A gazdák tehát megfelelő szaktudásra tehetek szert, de az akkori időkben a társulás nem talált megfelelő anyagi támogatásra, így több évi tengődés után feloszlott. Maradandó emléket hagyott az Udvarhely-vidéki gyümölcsösökben, ahol még sok, ma is termő gyümölcsfa Gyerkes Mihály kezemunkáját dicséri. Sok követője is akadt, akik faiskolákat tartottak fenn. Ezeknek a lelkes embereknek – tanítóknak – köszönhető, hogy Udvarhely környékén hagyománya van a szakszerű gyümölcsstermesztésnek, és ezen a vidéken ma is rengeteg gyümölcs terem.

1940-től az Erdélyi Mezőgazdasági Egyesület megbízásából járta a falvakat, szervezte és tartotta az előadásokat. 1942 januárjában, Hodgyában egy előadás alkalmával meghűlt, régi tüdőgyengesége kiújult s a hetvenéves szervezet nem volt képes legyőzni a szörnyű kórt, augusztus 20-án meghalt.

Gyerkes Mihály a XX. század első felét kitöltő élete és közéleti tevékenysége példaként szolgálhat a mai értelmiségiek számára is. „Bármilyen nehéz a mai működés, bármennyire gáncs éri a ma dolgozni akaró embereket: a munka elől nem meghátrálni, a nehézségek miatt nem elkedvetlenedni, szolgálati éveinek sokasodásával nem ellankadni, de ellenkezőleg, nyugodt megfontolással, jogaink ismerésével, azoknak feltétlen érvényesítésével haladni előre a nagy munkában” – írta 1922-ben és ezek a gondolatok semmit sem veszítettek időszerepükéből. A jó tanító ma is nagy szükség van, mert Gyerkes Mihály szerint: „a jó tanító nemcsak iskolájában, vagy éppen a tanteremben oktató mester, hanem egész népének...művelődési forrása, szellemi vezére”.

Szűcs Lajos

„A Jászságért” Alapítvány kuratóriuma ezúton közlésezi az általa alapított Jászságért Díj tizenharmadik alkalommal történő kiadását. E díjat az a személy nyerheti el életműve elismeréseként, aki a Jászság kulturális és oktatási életében kiemelkedő alkotómunkát végzett. A díj adómentes összege: 250 000 forint.

A díjazandó személyére részletes indoklással javaslatot kér és vár a kuratórium magánszemélyektől és jogi személyektől egyaránt. A javaslatok benyújtásának határideje: 2004. február 29.

A javaslatokat az alábbi címre kérjük eljuttatni:

„A Jászságért” Alapítvány kuratóriuma
1537 Budapest 114 Rb. 367.

¹⁰ Gyerkes Mihály: A legújabb gyümölcsstermesztés. Odorhei-Székelyudvarhely. 1931. 24. old.